

Zegen, zegenen en handoplegging

1. Algemeen

In deze notitie over zegen, zegenen en handoplegging heeft de adviesraad in de eerste plaats de praktijk op de conventies voor ogen. Het kan niet de bedoeling zijn een omvattende theologie van de zegen te bieden. Uitgangspunt is de observatie dat binnen de charismatische vernieuwing zegen en zegening een belangrijke plaats innemen en dat mensen daar zowel in een ontvangende als in een gevende rol bij betrokken kunnen zijn. In dit verband constateren wij ook dat er hier en daar verwarring en verschil van inzicht bestaat over de vraag wat de zegen is, wie de zegen kan geven, en wat het verschil is met voorbede. De noodzaak om iets meer duidelijkheid te verschaffen heeft daarnaast te maken met het feit dat binnen de CWN verschillende kerkelijke tradities samenkomen, waar verschillend met de zegen wordt omgegaan.

2. Theologische notities

2.1. Nieuwe belangstelling

Het is opvallend dat eeuwenlang het thema van zegen en handoplegging binnen de theologie zeer stiefmoederlijk besproken is. Wel was er een praktijk van zegenen, en werden er handen opgelegd, zeker binnen de catholica, maar binnen de kerken van reformatorische origine is de zegen als apart thema verwaarloosd. Alle nadruk ligt op het woord, ook al moet men zeggen dat in de praktijk vele zegenpraktijken zich hebben gehandhaafd. Het laatste decennium is een bredere herwaardering van het thema op gang gekomen. We noemen uit het internationale veld twee grotere studies, die van M.L. Frettlöh, *Theologie des Segens. Biblische und dogmatische Wahrnehmungen*, Gütersloh 1999³ en D. Greiner, *Segen und Segnen. Eine systematisch-theologische Grundlegung*, Stuttgart 1999². De praktijk van de zegen en de bezinning erop heeft ook plaats gevonden binnen de charismatische beweging. Ook hier gaat de praktijk voorop en de bezinning volgt op afstand. K.J. Kraan begint zijn boek *Opdat gij genezing ontvangt* en de latere driedelige uitwerking in het handboek *Genezing en bevrijding*, Kampen 1983-1986, met aandacht voor de zegen en handoplegging.

Het bijzondere van de thematiek van de zegen is dat onder deze noemer allerlei vormen van toewending van God tot de wereld ter sprake kunnen komen. Afhankelijk van de omstandigheid en toepassing kan de zegen en daarmee verbonden eventuele handoplegging allerlei inhouden hebben. Ze kan te maken hebben met 1. de voortgang en overvloed in het schepselmatige leven, 2. met heelmaking en redding, 3. met bescherming en ze kan 4. gemeenschapsstichtend zijn. De verwarring over de betekenis van de zegen is gedeeltelijk op deze diversiteit terug te voeren. Tegelijkertijd blijkt het een enorm vruchtbaar thema, omdat het steeds gaat om Gods werkzame tegenwoordigheid in dit leven. We zullen dit later nog uitwerken.

2.2 Bijbels-theologische noties

Beziet men het bijbels-theologisch materiaal, dan is de zegen oorspronkelijk verbonden met het werk van de schepping. We zien dat in de eerste hoofdstukken van Genesis en in sommige psalmen (Psalm 65, 67, 104). In de eerste hoofdstukken van Genesis komt daar al heel gauw het thema van de vloek bij. Wie het over zegenen heeft, moet het kennelijk ook hebben over de vloek. Vanaf Genesis 3 staat zegenen altijd in de ambivalentie van zegen en vloek en daarmee in het spanningsveld van heil en onheil. De thematiek van Gods zegen over zijn schepping vinden we in Genesis 1-3, en wordt weer hernomen in Genesis 12, in de geschiedenis van Abraham. Daar blijkt dat de zegen, die verbonden is met Gods scheppingswerk, in het werk van zijn verbond wordt opgenomen. Zo wordt duidelijk dat de zegen allesbehalve neutraal is. De vloek bedreigt het leven van alle kanten. Vloek betekent desintegratie, geen kracht meer tot leven, wegvallen uit de gemeenschap. De zegen heft de vloek op, dringt het duister terug, brengt het bedreigde bestaan verder waar de vloek het deed stokken. De vier aspecten van zegenen die eerder in deze notitie al werden vermeld, kan men aflezen uit Genesis 12:1-3: 1. Groei en overvloed, 2. uitredding, 3. bescherming en 4. gemeenschapsstichtend. Het zijn echter niet aspecten die los van elkaar bestaan. In de praktijk zien we dat de vier aspecten markeringspunten zijn op een glijdende schaal, die traploos in elkaar kunnen overgaan en met elkaar verbonden zijn. Zegenen is een totaalconcept. Het gaat om een handelen waaronder in principe heel de toewending van God tot de mens ter sprake komt. Maar lang niet altijd zijn alle aspecten aan de orde. De inhoud en toepassing kan verschuiven.

Zo valt met name in het Oude Testament op de zegen als Gods effectieve werkzaamheid en zorg voor dit leven een krachtig accent. De scheppingstheologische elementen van zegenen, die te maken hebben met groei, gedijen, de voortgang van het leven, van mensen die elkaar onder de nabijheid van God stellen, kortom met de sjalom zien we op verschillende plaatsen in het Oude Testament. Er blijkt een diversiteit van zegen te zijn. We geven een paar voorbeelden: In Genesis 1 blijkt dat Israël de mogelijkheid tot voortbrenging van leven tussen mannelijk en vrouwelijk heeft beschouwd als een specifieke zegen (Genesis 1: 22, 28). Hij zegent de zevende dag (Genesis 2: 2). Binnen de familiekring wordt de zegen door handoplegging doorgegeven aan de nieuwe generatie. De inhoud van de zegen van Isaak aan Jacob wordt zeer vitalistisch ingevuld. Voordat Isaak kan zegenen en de handen opleggen moet hij eerst goed eten. De inhoud van de zegen heeft te maken met het geur van het veld en wat daarop groeit, met een overvloed van koren, most en overmacht over de natiën (Genesis 27:28-29). Ook in de zegen van Jacob aan zijn zonen heeft de zegen als inhoud de groei, het gedijen, de voortgang en de kracht om te overleven. In die weg wordt de zegen aan Abraham concreet. (Genesis 48:14-16). Ieder krijgt een eigen zegen (Genesis 49: 28). De zegen heeft als concrete inhoud de groei van het land, het krijgen van kinderen, hun groei tot volwassenheid (Vgl. Psalm 65:10-14, Psalm 127 en Psalm 128), maar staat ook hier al in dienst van zegen als teken van Gods genade.

In de toepassing van de joodse 'berachot' (dagelijkse zegenwensen en zegenspreuken) komt de nadruk op de voortgang van het dagelijkse leven terug. Tevens blijkt dat de richting van de zegen ook omgekeerd kan worden: in de dagelijkse zegenwensen en zegenspreuken wordt ook de Schepper grootgemaakt. De zegen vloeit als lofprijzing en dank weer terug naar God als de Bron en Gever van het goede. De zegen is in dit geval de uitdrukking en bezegeling van Gods genadige nabijheid tot het leven, zodat het doorgaat en niet stopt. We kunnen met een bestaande onderscheiding samenvattend ook zeggen dat de zegen in zulke gevallen geldt als teken van vrede (signum pacis, sjalom). Daarnaast onderscheiden we dan de zegen als teken van reddende genade (signum gratiae).

Dit onderscheid van zegen als teken van sjalom en teken van genade werpt ook licht op de verwantschap en het onderscheid tussen enerzijds de sacramenten en anderzijds zegen en handoplegging. Nemen we het beeld van een glijdende, traploze schaal weer voor op, dan staan sacramenten wellicht dichterbij de buurt van genade en redding en blijven handoplegging en zegen in veel gevallen dichterbij zegen als teken van sjalom en Gods

zorgende nabijheid (Greiner, 334). Dat geldt zeker voor de rooms-katholieke theologie waar het sacrament Gods redding bewerkt en allerlei zegeningen kunnen worden gegeven voor diverse levenssituatie.

We moeten daarbij specifiek een paar opmerkingen te maken over het gebaar van handoplegging. De zegen is in veel situaties geen woord op afstand, ze gaat in het geval van de aartsvaders samen met een fysiek gebaar, de handoplegging. Zegen via handoplegging vinden we bij het aanvaarden van een nieuwe taak (Numeri 27:18-23; Deuteronomium 34:6). In de offerdienst wordt door handoplegging op de kop van een dier overdracht aangeduid. (Exodus 29:10-15; Leviticus 3:2; 16:20-22). Met het gebaar van handoplegging zegent ook de priester het volk. Door de gespreide vingers wordt duidelijk gemaakt dat de zegen van God komt. (Leviticus 9:22; Numeri 6:22-27). Handoplegging is dus een gebaar waarin de zegen zintuiglijk wordt gemaakt. In de rooms-katholieke traditie heeft dit ook vorm gekregen in het ritueel van de zalving. De zalving heeft feitelijk dezelfde inhoud als de zegen. Het woord valt samen met de handeling en de handeling ondersteunt het woord.

Het is voor het geloof van de christelijke kerk kenmerkend dat de ambivalentie tussen zegen en vloek in de persoon van Christus een concentratie krijgt en ten gunste van de zegen doorbroken wordt (Efeziërs 1). De zegen aan Abraham wordt in Christus concreet en krijgt in Hem een nieuwe grondslag (Galaten 3:13-14). De toewending van God tot de wereld kan voortaan niet meer los van Hem worden gezien. Ook de zorgende nabijheid van de Geest voor groei en gedijen willen we niet meer losmaken van de toewending van de drie-enige God.

Het oorspronkelijk verband van zegen en handoplegging met schepping en voortgang verdwijnt dus niet in de situatie van de nieuw-testamentische gemeente, maar krijgt daar wel haar plaats binnen een nieuw kader, namelijk dat van de komst van het koninkrijk. In het heil dat Jezus brengt wordt de vloek van dood en afbraak opgeheven ten gunste van de voortgang van het leven (Galaten 3:13-14). In het Nieuwe Testament komt daarom voorop te staan dat de zegen een teken van redding is. De zegen als sjalom, de sterking tot leven, de zegen over het gewone leven, valt binnen deze omlijsting.

Ook hier zien we overigens dat zegening gepaard kan gaan met handoplegging. Zo raakt Jezus zieken genezend aan en legt hen de handen op. (Matteüs 9:18; Marcus 6:2-5;

9;12,17,enz.). Hij zegent kinderen door handoplegging (Marcus 10; Matteüs 19:13-15). In het hemelvaartsverhaal gaat Jezus zegenend heen. (Lucas 24:50,51). Hij is de gave waardoor ons bestaan in de gemeenschap met God wordt verder geholpen. In het leven van de jonge kerk vinden we eveneens de samenhang tussen zegen, heil, heelmaking en handoplegging: Door de handen van de apostelen geschieden tekenen en wonderen. (Handelingen 2:4; 5:12; 9:12,17; 14:3; 19:12; 28:8). In verband met vervulling met de Heilige Geest treffen we eveneens zegen en handoplegging aan (Handelingen 8:17-19; 19:6). We lezen van handoplegging bij mensen die worden ingeleid in een dienst of uitgezonden met een bepaalde opdracht (Handelingen 6:6; 13:3; 1 Timoteüs 4:14; 1 Timoteüs 1:6).

3. Theologische verwerking

3.1 Wat is zegenen?

Voor de christelijke kerk ligt het kristallisatiepunt van de zegen in het zegenend handelen van Christus. Hij heeft de zegen van God belichaamd. Zijn zegenende werking komt niet alleen tot uiting in zijn handelen, maar vooral in zijn aanwezigheid. Door Hem staat de kerk in de geloofstraditie van Israël. Dat betekent dat de zegen die God verbonden heeft met zijn schepping, voor ons als later er bijgekomenen zichtbaar en toegankelijk wordt in Christus. De zegening van zijn ouders, van Simeon en Hanna ontvangt Jezus in het spoor van de zegeningen die sinds de schepping van Godswege op mens en dier zijn betrokken en met de belofte aan Abraham een gericht ijkpunt heeft gekregen.

De zegen kan inhoudelijk worden begrepen als de gave van Gods nabijheid, van zijn werkzame tegenwoordigheid, van de levengevende kracht die uitgaat van God –met –ons. De handeling van zegen en handoplegging plaatst ons dus inhoudelijk in het krachtveld van Gods handelen. We kunnen ook zeggen, in het krachtveld van de Geest van God. In dit zegenrijk handelen onderscheiden we in aansluiting bij Genesis 12:1-3 vier inhoudelijke momenten: Zegen als voortgang en overvloed (1), als heelmaking en redding (2), als bescherming (3) en tenslotte als iets waardoor gemeenschap en relatie gesticht wordt (4).

3.2. Zegenende mensen

Opvallend in de bijbel is dat mensen God zegenen, glorie toebrengen, lofprijzen om wie Hij is en wat Hij doet. In dit verband werd al gewezen op de 'berachot' in het jodendom: de zegenwensen en zegenspreuken die in allerlei dagelijkse situaties gesproken kunnen worden en waarin de Schepper geprezen wordt om zijn schepping en zijn gaven. Iets dergelijks kan gebeuren tussen mensen onderling. Wanneer een mens door een medemens wordt gezegend wordt deze persoon aanbevolen aan God, opdat Hij hem of haar levenskracht, welstand, volheid en vruchtbaarheid verleent. De zegen geschiedt voor het aangezicht van de Heer en is daarmee in laatste instantie daad van de Heer. De gelovige beseft dat hij slechts zegeningen kan uitspreken, waarvan de vervulling in Gods hand ligt. Op deze manier kan de zegen dicht in de buurt van de voorbede komen te liggen. Zegenen wordt dan een specifieke vorm van bidden. De zegenende plaatst de ander, soms zonder dat deze het weet of het zelfs maar wil onder de macht Gods.. De opdracht van Jezus om onze vijanden te zegenen en niet te vloeken is een voorbeeld waarin de zegen dicht in de buurt komt van de voorbede. Gelovigen kunnen hun vijanden voor het aangezicht van God brengen, ook als zij dit niet weten. Daarmee tarten zij de vloek van de vijandschap en stellen zichzelf en hun vijanden in het krachtveld van Gods kracht.

Toch is de zegening van persoon tot persoon naar onze indruk meer dan een vorm van voorbede. De zegenende voegt zich in de macht (exousia) van Gods koninkrijk en stelt in die vrijheid de levengevende tegenwoordigheid van God present. Zulke zegening veronderstelt dat mensen tot elkaar in een bepaalde relatie staan. De vraag naar de verhoudingen is niet zonder belang. De zegenende dient op de een of andere manier de bevoegdheid te hebben tot het zegenen van de ander of de anderen. In de voorbeelden uit het Oude Testament kan dit de situatie zijn van de opeenvolging van de geslachten, of de expliciete opdracht aan priesters om de naam van God op het volk te leggen. De noodzaak van een vorm van bevoegdheid of een vorm van mandaat verdwijnt in het Nieuwe Testament niet. Wel raakt ze verbreed. Zegen en handoplegging veronderstellen een situatie waarin iemand in naam van Christus de zegen geeft en een ander die de zegen in geloof ontvangt.

3.3 Mandaat en zegen

Bij deze thematiek van een zeker mandaat raken we ook aan de verhouding tussen ambt en charisma. Dat er spanning kan ontstaan tussen ambt en charisma blijkt ook uit deze notitie

over zegen en zegenen. Sommigen zullen inzetten bij het ambtelijk karakter van de zegen en van daaruit ruimte willen bieden aan de mogelijkheid dat ook buiten de ambten om mensen elkaar zegenen. Anderen zetten in bij de belofte dat de doop met de Geest allen ten deel valt en het priesterschap in sommige brieven een kwalificatie wordt voor het hele volk Gods. Ze zien er een onjuiste beperking in wanneer de zegen te zeer binnen de sfeer van een ambtelijk mandaat wordt gezet. In deze notitie proberen wij de zegen te plaatsen in het spanningsveld tussen ambt en charisma. Van oudsher heeft de CWN geprobeerd aan beide recht te doen. Ambt en charisma mogen niet tegen elkaar worden uitgespeeld. De verworteling van de CWN in de brede oecumene blijkt uit de manier waarop aan deze beide elementen in het leven van de kerk hun legitieme en noodzakelijke plaats wordt gegeven. We hopen dat daarmee een weg wordt gewezen voor de praktijk.

De noodzaak van een vorm van bevoegdheid, waar in het bovenstaande over werd gesproken, maakt duidelijk in welke situatie er wel en niet plaats is voor zegening en handoplegging. Waar gezegend wordt, moet de relatie er naar zijn. We denken aan de betrekking van ouders op hun kinderen, van echtelieden op elkaar, en andere betrekkingen waar mensen een opdracht hebben jegens elkaar. Men moet zich ertoe geroepen weten, op enigerlei wijze van godswege een mandaat hebben. De zegen is dan de toezegging en bevestiging van de nabijheid van de Heer. Mensen bevelen elkaar aan in de hoede van God. Gelovend in zijn aanwezigheid vertrouwen zij de ander toe aan de Heer en dit accentueren zij met handoplegging.

Dit maakt ook duidelijk waarom naast de predikant in de eredienst ook anderen kunnen deelnemen aan de zegening. Het ambt is er niet voor om de zegen en handoplegging exclusief aan zich te trekken. Wel geeft de verbinding met het ambt een richting aan. De verbinding met het ambtelijke maakt de inhoudelijke binding aan Christus duidelijk. Het ambt wijst niet naar zich zelf of de persoon, maar naar de levengevende God. God is het namelijk die uiteindelijk zegent en zijn heil nabijbrengt. Christus zelf brengt zijn tegenwoordigheid tot stand. Het ambtelijke is zuiver functioneel, verheft niet de persoon, maar maakt gebruik van de persoon.

De praktijk op de conventies sluit hier bij aan. De betrokkenheid van ambtsdragers bij zegening en ziekenzalving maakt oorsprong, de verworteling in het leven van de kerk, en maatstaf van dit handelen duidelijk. Ook anderen kunnen in dit zegenen betrokken zijn. Het priesterschap geldt in het Nieuwe Testament als een functie van de gemeente, het lichaam

van Christus (1 Petrus 2:9). Vanuit dat geheel krijgen de leden van het lichaam hun plaats en roeping. In de situatie van de conventies betekent dit dat zij die meedoen aan de zegening en handoplegging vanuit de gemeenschap van gelovigen, het lichaam van Christus, een roeping krijgen die beperkt is tot die bepaalde plaats en tijd. Daartoe worden allen eerst gezegend. Dat ook zij die als ambtsdragers gelden binnen hun kerk daarbij staan en mede gezegend worden laat zien dat het ambt, de roeping of het mandaat in de weg van roeping door de gemeenschap wordt geschonken. Het mandaat wordt ons langs middellijke weg (gemeenschap, kerk, groep, lijn der generaties) geschonken, al is het tenslotte in God en zijn Geest gegrond.

3.4. De ambtelijke zegen

De voorgaande overwegingen over roeping en zegen als zich voegen in de macht Gods brengt ons bij de verhouding van ambt en zegen. Wanneer we de Aäronitische zegen als uitgangspunt nemen, blijkt uit de tekst van Numeri 6:22-27 dat degene die de zegen uitspreekt zich niet zoals in een gebed, richt tot God, maar tot hen die gezegend worden. Terwijl bij een gebed de gelovige zich richt tot God is de blikrichting bij de zegen anders. De priesters krijgen de geloofsgemeenschap te zegenen en worden geïnstrueerd welke woorden zij daarbij hebben te gebruiken. Zeer nadrukkelijk wordt er in Numeri 6 bij vermeld dat God zelf uiteindelijk de zegen zal geven. De grenslijn naar magie wordt scherp afgebakend. Primair zijn het niet de individuele leden van de geloofsgemeenschap die gezegend worden, maar heel het volk. Ook betekent deze zegen niet dat alles wat het volk doet wordt goedgekeurd. Zegen heeft hier niet het element van legitimatie, ze legt het volk onder het beslag van Gods nabijheid. In de synagogale traditie resulteerde deze gerichtheid op de gemeenschap hierin dat een zegen alleen kan worden uitgesproken wanneer een 'minjan', een gemeente bestaande uit tenminste tien joodse mannen bijeengekomen is. Individuen hebben deel aan de zegen, omdat zij deel uitmaken van de gemeente.

3.5 Zegen en gebed

Is de zegen nu toezegging of een bede? In de u –vorm overheerst de toezegging en in de wij –vorm de bede. In de u –vorm is de zegen een vorm van toezegging van levengevende

nabijheid Gods. Met het verkondigde evangelie heeft de zegen gemeen dat het een toezegging is dat God heilzaam aan mensen handelt. In de zegen voltrekt zich wat besloten ligt in de belofte: de nabijheid van God die we aan den lijve mogen ervaren in sterking, heelwording, vrede en bemoediging.

De eredienst wordt geleid door hen die in de orde van de kerk zijn aangewezen en bevoegd zijn. In de eenheid van Woord en sacrament is de bediening van de sacramenten en het uitspreken van de zegen als ambtelijke handeling toevertrouwd aan de predikant /priester. In de opvatting van de zegen als toezegging is de zegen geen gebed maar een toezegging in persona Christi. De zegen als signum pacis ligt hier dichtbij de zegen als signum gratiae.

3.6. Ambt en genadegaven

Het ambt heeft te maken met een publiek gebeuren en is als een der gaven geschonken aan de kerk, dus aan de gemeente om de gemeente bij het heil te bepalen en bij haar roeping in de wereld te bewaren. Er is geen schouder die deze last kan dragen als niet het heil dat wij ontvangen voorop gaat. Kenmerkend voor het ambt is de eenheid van gave en opgave. De opdracht die Christus geeft en de gaven die zijn Geest schenkt, horen in het ambt bijeen (Johannes 20:19-23). Daarom is er ook sprake van een wisselwerking tussen ambt en gemeente. De Heer schenkt de Geest met zijn gaven aan de gemeenschap als geheel (1 Korintiërs 12). Vanuit de gemeente kan een beroep worden gedaan op de leden om hun gaven te gebruiken door in dienst van Christus mee leiding te geven aan de gemeente. In deze roeping tot het ambt wordt de gave erkend die door Christus in de Geest geschonken is. Zo krijgen de ambten hun eigen plaats binnen de genadegaven (charismata).

4. In enkele punten

De charismatische werkgemeenschap Nederland is een plek waar mensen samen de levengevende nabijheid van God zoeken door Jezus Christus in de gemeenschap met de Geest.

Het is een plaats waar mensen voor elkaar bidden, samen bepaald worden bij de sacramenten en waar ondermeer gelegenheid is tot zegening en handoplegging. En dit alles

in de verwachting dat God heelmakend, sterkend en vernieuwend in ons en de wereld bezig is.

In die bediening kunnen alle gelovigen meedoen, zowel zij die vanwege hun kerk geroepen zijn tot een ambt als ook zij die als gelovige in de gemeenschap betrokken zijn. Het ambt maakt daarbij de verworteling van deze gemeenschap in Christus concreet. Maar allen die leden zijn van het lichaam van Christus mogen zich betrokken weten in het komen van de Geest, in de begiftiging met zijn gaven en de opdracht van de kerk.

Dat betekent dat er momenten en situaties zijn, waarin mensen zich geroepen mogen weten tot zegenen en als bezegeling daarvan, tot handoplegging. Dat sluit aan bij de bestaande praktijk op de conventies, waar vrijheid en ordening elkaar niet uitsluiten, maar elkaar veronderstellen en steunen.

Namens de CWN-adviesraad

Barend Wallet en Kees van der Kooi

December 2004